

## Araştırma Makalesi

# LAKAYLAR VE DİLLERİ

Nasriddin NAZAROV\*  
Ercan PETEK\*\*  
Serdar DAĞISTAN\*\*\*

### Öz

Lakaylar, Tacikistan Cumhuriyeti'nin merkezi ve güney bölgeleri ile Afganistan'ın kuzey bölgelerinde yaşayan bir Türk topluluğudur. Bunun dışında Pakistan ve İran'ın bazı bölgelerinde de Lakay varlığından söz edilebilir. XVIII-XIX. asırlarda kendilerine büyük yaylalar tahsis edilen Lakaylar Maveraünnehir bölgesinde hayvancılıkla uğraşmışlardır. İsyana kadar Lakaylar Buhara Emirliğine bağlı olmuşlardır. 1920'li yıllarda Lakaylar da bağımsızlık hareketlerine katılmışlardır. Fakat diğer etnik gruplar gibi Lakaylar da sürgüne uğramışlardır. Enver Paşa'nın da içinde bulunduğu bu bağımsızlık hareketleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1991 yılında Tacikistan'ın Duşanbe şehri sınırına yakın Köktaş'ta Özbekçe yayımlanan *Laqay Âvâzi* isimli mecmuada verilen bilgilere göre günümüzde bu etnik grubun sayısı 500 bin kişiden fazladır ve dilleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bugüne kadar Lakayların kökeni ve dilleri hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Lakayların bazen Kırgız, Kazak, Karakalpak ve Özbek gibi Türk topluluklarıyla bazen de Güney Sibirya'daki Türk topluluklarıyla akraba oldukları tezleri ile sürülmüştür. Bu tezlerde boy isimleri, yer ve su isimleri, atlar üzerindeki dam-

**Geliş Tarihi:** 02.08.2018

**Kabul Tarihi:** 22.08.2019

**Makalenin Künyesi:**

Nazarov, N., Petek, E. ve Dağistan S. (2019). "Lakaylar ve Dilleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 48, 269-288.

**DOI:** 10.24155/tdk.2019.120

\* Prof. Dr., Kamoliddin Behzod Millî Ressamlık ve Tasarım Enstitüsü, e-posta: nasrid@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4432-2277

\*\* Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Okutmanı, e-posta: ercan.petek@ayu.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9105-8528

\*\*\* Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkoloji Enstitüsü Müdürü. e-posta: serdar.dagistan@ayu.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1685-4890

galar karşılaştırılarak çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Bazı araştırmalarda dillerinin Kazakçaya özgü özellikler taşıdığı bazı araştırmalarda ise Özbekçenin etkisinde olduğu belirtilmiştir. Söz varlığı üzerinde yapılan inceleme neticesinde Farsça ve Tacikçenin de etkisini görmek mümkündür. Ancak Lakayların dilleri üzerine ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede Lakay diyalektinin karakteristik fonetik ve morfolojik özellikleri üzerinde durulmuş ve Lakay diyalektinin de içinde bulunduğu yeni bir dil tasnifi önerisinde bulunulmuştur.

**Anahtar sözcükler:** Lakaylar, Lakay diyalekti, Kazakça, Özbekçe.

## The Lakai and Their Language

### Abstract

The Lakai are a Turkish community living in the central and southern regions of the Republic of Tajikistan and in the northern regions of Afghanistan. In addition, Lakais exist in some parts of Pakistan and Iran. In the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> centuries, the Lakais, who were given large plateaus, engaged in husbandry in the Transoxiana region. Until the rebellion, the Lakais were attached to the Emirate of Bukhara. In the 1920's, the Lakais joined into the independence movements. However, like other ethnic groups, Lakais were exiled. These independence movements, including the one with Enver Pasha, were unsuccessful. According to *Laqay Ávâzi* journal published in Kокtash near Dushanbe city of Tajikistan, the number of Lakais today is more than 500 thousand people, and their language is in danger of extinction. To date, some studies have been done about the origin and language of the Lakai. In these studies, hypotheses have been asserted relating the Lakai are descended from Turkish communities such as Kyrgyz, Kazakh, Karakalpak and Uzbek, and sometimes they are affiliated to the Turkish communities in South Siberia. In these hypotheses, the names of the tribes, places and water, and the seals on the horses were compared and various inferences have been made. In some studies, it is stated that the Lakai language has characteristics peculiar to Kazakh, and in others it is indicated that the language is influenced by Uzbek. As a result of the research on vocabulary, it was influenced by Persian and Tajik. However, there is no extensive study on the Lakai language. In this article, phonetic and morphological characteristics of the Lakai dialect are emphasized and a new language classification is proposed.

**Keywords:** Lakai, Lakai dialect, Kazakh, Uzbek.

## Giriş

Bu makalede Lakaylar tanıtılmakta ve Lakayların dil özellikleri ile söz varlığı temelinde yapılan karşılaştırmalar neticesinde dillerinin Kazakça ve Özbekçe arasında bir köprü vazifesi gördüğü savunulmaktadır. Lakay diyalekti, kaideleri belirlenmiş standart bir yazı dili değildir. N. Bâqiy, N. Nazarov gibi isimlerin Lakaylar üzerine yaptıkları çalışmalar ekseriyetle Özbek Türkçesiyle yazıldığı için özel isimlerin (boy adı, yer adı vb.) transkripsiyonunda Kiril asıllı Özbek alfabesi esas alınmıştır. Lakay diyalektinin söz varlığını gösteren tabloda ise bu alfabe kullanılmamıştır. N. Nazarov'un *Laqaylar: Diyalektologiya va Frazeologiya* isimli kitabında Lakay diyalektinin söz varlığı, Özbek asıllı Kiril alfabesi yanında transkripsiyonları ile birlikte verilmiştir.

## Lakay Adı

Lakaylar, etnik isimlerinin aslında “Kay” olduğunu fakat daha sonra bu ismin “Lakay”a dönüştüğünü belirtiyorlar. Kay isminin Lakay’a nasıl dönüştüğü konusunda kendisi de bir Lakay Türkü olan Sultânâbâdı Abu Bakr Asâyev’in araştırmaları vardır. Ancak hâlihazırda Asâyev’in çalışmaları devam ettiği için araştırmaları kitap olarak basılmamıştır. Asâyev, Türkiye’ye gelmiştir ve İstanbul Zeytinburnu’nda yaşayan ve kendisi de bir Lakay Türkü olan Hâci Gülâm Sâqi’nin evine misafir olmuştur. Zeytinburnu dışında Şanlıurfa’nın Ceylanpınar ilçesinden de Lakaylar misafir olarak gelmişlerdir. Buradan anlaşılmaktadır ki sayıları belli olmasa da Türkiye’nin İstanbul ve Şanlıurfa şehirlerinde de Lakaylar yaşamaktadır. Asâyev bu misafirlikte İslamiyetin kabulünden önce kendilerine “Kay” denildiğini, ancak İslamiyetin kabulünden sonra (VIII. yy.) bu etnik ismin “Lakay” ismine dönüştüğünü öğrenmiştir.<sup>1</sup> İslamiyetin kabulünden önce Arapların Maveraünnehir’e yaptıkları baskın sırasında Kaylar ile aralarında kanlı savaşlar olmuş, ancak Araplar ikinci defa bu sınırlara geldiklerinde Kayların İslamın koruyucusu ve yayıcısı olduklarını görmüşlerdir. Araplar bu durum karşısında şaşırılmışlar ve “Bunlar Kay değil” demişlerdir. Arapçada “hayır veya yoktur” anlamında “la” edatı kullanılmaktadır. Yani bu rivayete göre Lakay ismi La-Kay’dan gelmektedir (Şafaqov, 2012: 92-96).

## Lakaylar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Z. Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi* isimli eserinde Hindistanlı Mîr İzzetullah tarafından yapılan çalışmaya atıfla Afgan Türkistanındaki Özbek aşiretleri hakkında bilgi veriyor ve Lakay ismi burada karşımıza çıkıyor. Bu çalışmaya göre; “Kunduz’da tamamen Qa-

1 Şafaqov, Xâlbây, “Lakaqlar Togrisida”, <https://hayratuz.wordpress.com/2016/09/29/лакайлар-тўғрисида> [01.06.2019].

tagan uruğu vardır. Qatagan uruğu ise üç oymaktır: Beş-Qaban, Salcavut, Tört Ata. Beş Qaban'ın beş arısı var: Laqqa (= Laqay), Yañı Qatagan, Kes-mever, Qayan, Manas.” (Togan, 1942: 45). Togan, ayrıca Doğu Buhara'da göçebe hayatı tamamen terk etmeyen boylar arasında Lakayların adını da zikrediyor (Togan, 1942: 44).

Kendisi de bir Lakay Türkü olan N. Bâqiy, 1992 yılında Taşkent'te Çolpân yayımlarından Özbekçe çıkan Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk isimli eserinde Özbek boylarının sayısının 102 olarak gösterildiğini ve Lakayların 6. sırada yer aldığını; D. N. Logofet'in 1909 yılında yayımlanan *Na garnitsah Sredney Azii* isimli çalışmasında ise Lakayların 92 Özbek boyu içerisinde 82. sırada yer aldığını belirtiyor (Bâqiy, 1998: 3). Ancak biz Şecere-i Türk isimli eserin muhtelif yayınlarını incelediğimizde Lakay etnik ismine rastlamadık.

Yine N. Bâqiy'in *Lakaylar* isimli çalışmasının “Bâbü Ötgan Yollar-da” başlıklı bölümünde Lakaylar ile Babür arasında geçen bir diyaloga yer veriliyor. Babür'ün kendisini Maveraünnehir saltanatının hükümdarı olarak tanıttığı bu satırlarda Lakaylar Babür'e atın iyisinden anladıklarını, Barlasların ise binmeyi bildiklerini ve Hüsrevşah'ın atlarına baktıklarını ifade ediyorlar (Bâqiy, 1998: 14). Pek çok meselenin hikâyeleştirilerek anlatıldığı bu kitabın adı geçen bölümünde Babür gerçekten de Lakaylarla karşılaşmış ve aralarında böyle bir diyalog geçmiş midir; geçtiyse de nerede geçmiştir; *Babürname*'de var mıdır; yoksa bütün bunlar N. Bâqiy'in hayal dünyasının bir ürünü müdür? Bu konu açık ve net değildir. Biz *Babürname*'nin muhtelif yayınları üzerine yapılan çalışmalarda da maalesef Lakay etnik ismine rastlamadık.

Ayrıca N. Bâqiy *Laqaylar* isimli çalışmasında A. Borns isimli bir Rus araştırmacının 1849 yılında yayımlanan *Buhara'ya Seyahat* isimli kitabında “Lakaylar Hisar vadisinde yaşıyorlar.” şeklinde bir kayıt düştüğünü; ayrıca, Türkistan Ruslar tarafından zapt edildikten sonra Lakay adının baskıncıların çeşitli kaynaklarında etnik isim yerine at cinsi için daha çok kullanıldığını ifade etmiştir (Bâqiy, 1998: 3-4). Buradan anlaşılmaktadır ki Lakay etnik ismi 1849 tarihli bir kaynaktan geçmektedir.

Lakaylar hakkındaki önemli çalışmalardan biri 1929 yılında yapılmıştır ve F. İ. Lyutko'ya aittir: Lyutko, F. İ. (1929). *Basmaçestvo v Lokaye*. Moskova-Leningrad. Lyutko kitabında Lakayların cengâver olduğunu ve Orta Asya'ya 13. yy.da Cengiz Han'ın ordusuyla geldiklerini yazmıştır. Lyutko, Lakayların Moğollarla genetik bağlantısı olduğunu iddia etmiştir.

Sovyet devrinde M. E. Masson, B. H. Karmışeva, K. Ş. Şaniyazov tarafından titizlikle yapılan araştırmalar olmakla birlikte N. A. Kislyakov, B. G. Gafurov, Mallitskiy gibi isimler tarafından yapılan çalışmalar ise

Sovyetlerin mikro-milliyetçilik siyaseti doğrultusunda yapılan çalışmalarıdır. Mesela, N. G. Mallitskiy *Uçebnoye posobiye po geografii Tadjikistana* isimli kitabında “Karluklar ve Barlaslar kendilerini Türk olarak adlandırmaktadır, bunlar örf-adetleriyle Özbeklerden ayrılmaktadır.” diye yazmıştır (Mallitskiy, 1929: 62). Koñırat, Dormen, Katagan ve Lakayların ise Özbek asıllı olduklarını iddia etmiştir. “Laqaylar, Taciklerden hatta başka Türk halkalarından ayrı olarak yaşamaktadırlar. Laqayların dış görünüşü diğer Türklerden farklıdır.” demektedir (Mallitskiy, 1929: 64). N. Bâqiy, Sovyet alimlerden N. A. Kislyakov’un *Oçerki po istorii Karategina*, B. G. Gafurov’un *İstoriya tadjikskogo naroda* isimli kitaplarının da Sovyet ideolojisi temelinde yazılmasından dolayı Lakaylar hakkında doğru bilgilere ulaşılmasına engel olduğunu belirtiyor (Bâqiy, 1998: 26).

Bu isimler arasında B. H. Karmışeva’nın çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmalardan başka N. A. Aristov, İ. P. Magidoviç, Burhanud-din Han-i Kuşkeki, N. İ. Grodekov, V. V. Barthold, D. N. Logofet, A. P. Horoşkin gibi isimler de Lakaylar üzerine araştırmalarda bulunmuşlardır (Karataev, 2013: 57-58).

Bundan başka kendileri de Lakay olan N. Nazarov ve N. Bâqiy gibi isimlerin de çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye’de ise Lakaylar üzerine yapılmış ciddi bir çalışma yoktur.

### **Lakayların Yaşadıkları Yerler ve Nüfusları**

Lakaylar esasen günümüzdeki Tacikistan Cumhuriyeti’nin merkezi ve güney bölgelerinde, yani Samaniyan (eski Lenin), Kofarnihan (eski Orjnikizdzeobod), Hisar ilçelerinde, Hatlan eyaletinin Kurgantepe ve Kulâb mıntıklarında yerel nüfus olarak yaşıyorlar. *Laqay Âvâzi* mecmuasının verdiği bilgilere göre günümüzde bu etnik grubun sayısı 500 bin kişiden fazladır. Ayrıca, Lakaylar Afganistan’ın Bağlan, Kunduz ve Tahor eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Ancak Kunduz’daki Lakaylar kendilerini Özbek olarak tanıtmaktadırlar. Çünkü İbrahim Lakay’ın 1931 yılında Bolşeviklere esir düşmesiyle bu tarihten sonra Lakay adını takip etmek zorlaştı ve Lakaylar, Lakay olduklarını gizleyerek yaşadılar. Bunun dışında Pakistan’ın Karaçi şehri ve civarında, Suudi Arabistan’daki Mekke, Medine ve Cidde şehirlerinde, Türkiye’nin İstanbul ve Şanlıurfa şehirlerinde, İran’ın Tahran ilindeki Kızıl Hisar’da, Arababad’da ve Şiraz, Zahidan, Kirman, Gazvin ve Hurmuzgan eyaletlerinde yaşıyorlar.<sup>2</sup>

2 Nazarov, Nasriddin, “Laqaylar degen kimder?”, <https://egemen.kz/article/113213-laqaylar-degen-kimder> [01.06.2019].

N. Nazarov, Lakayların Afganistan'dan Türkiye'nin Zeytinburnu ve Ceylanpınar ilçelerine 1980'li yıllardan sonra gelip yerleşmiş olabileceklerini belirtmektedir. Türkiye, Arabistan, İran ve Pakistan'daki Lakayların 1978 yılından sonra Sovyet ordusunun Afganistan'a girmesi üzerine "Ruslar bizi 1920-1931 yıllarında Tacikistan'da rahat bırakmamışlardı, şimdi Afganistan'da da rahat bırakmayacaklar" deyip ikinci göç dalgası başladı. Bu göç dalgası 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Birinci göç dalgası ise 1920-1931 yılları arasındaki Bolşevikler baskını nedeniyle gerçekleşmiştir.<sup>3</sup>

2000 yılı verilerine göre Tacikistan'ın toplam nüfusu 6.127.493'tür. Tacikistan sınırları içerisindeki Lakay nüfusu ise 51.001'dir. Bu Tacikistan'daki toplam nüfusun %0.8'idir (TTD I 2016: 146-147).

### Lakayların Kökeni

Lakayların kökeni hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialardan bazıları şunlardır:

1. Lakaylar, bugün yaşadıkları yerlere Karluklar (VII-VIII. yy.) ile birlikte doğudan (tahminen günümüz Tarbagatay bölgesinden) gelmişlerdir (Karatayev, 2016: 107).

2. Lakaylar, Orta Asya'ya Moğollarla (XIII. yy.) birlikte gelmişlerdir. F. İ. Lyutko, *Basmaçestvo v Lokae* isimli kitabında Lakayların cengâver olduğunu ve Orta Asya'ya XIII. yy.da Cengiz Han'ın ordusuyla geldiklerini yazmıştır. Lyutko, Cengiz'in Lakay isminde bir komutanı olduğunu, dolayısıyla Lakay adının da buradan geldiğini belirtmiştir (Lyutko, 1929: 28).

3. Lakaylar, Maveraünnehir'e Şeybani Han'ın önderliğinde Aral Denizi'nin kuzeyinden (Altın Orda, Kök Orda) Zerafşan bölgesine göç eden Deşt-i Kıpçak Özbekleri ile birlikte gelmişlerdir (XV-XVI. yy.) (Pankov, 1929: 85).

Özbekistan Halkları Tarihi kitabının yazarları Türkistan'da yaşayan en eski milletler arasında Lakayları da göstermişlerdir. Özellikle ünlü tarihçiler Türkistan'da yaşayan Lakayların şeceresinin eski olduğundan, eski Türk milletinin evlatları olduğundan asla şüphelenmezler (Bâqiy, 1998: 26).

Laqaylar Doğu Türkistan sınırlarından batıya kadar yayılmışlardır. Bu yüzden günümüzde Güney Tacikistanda yaşayan Özbek boyları iki gruba ayrılır. Birinci gruba Qarluq, Barlâs, Musâ-bâzâr, Kältâtây, Moğul boyları girerken; ikinci grubu Laqaylar, Dormânlar, Qoñgirâtlar, Qatağânlar, Qâvçinlar, Marqalar, Semizlar, Kesamirlar oluşturur. Birinci gruptakiler kendilerini "Türk" diye adlandırıyor. İkinci gruptakiler ise "Biz Özbeğiz"

3 Laqay diyalekti konuşuru Nasriddin Nazarov ile 15.04.2019 tarihli kişisel görüşme, Türkistan/KAZAKİSTAN.

diyorlar. İlginç olan şu ki her iki gruptakiler de aynı dilde konuşur ve birbirlerini kolaylıkla anlarlar. Bir grubun Türk, diğer grubun Özbek olarak adlandırılmasının sebebi bize göre, onların yaşadıkları tarihi süreçle alakalı olmalıdır. Bir grubun Deşt-i Kıpçak üzerinden, diğer grubun Doğu Türkistan üzerinden Maverünnehir eteklerine göçmüş olmaları ihtimal dahilindedir (Bâqiy, 1998: 28-29).

N. Bâqiy'e göre ne yazık ki Sovyetlerin ilk zamanlarındaki yanlışlar yine takrarlanıyor. Özellikle Moskova'dan gelen araştırmacılar Lakayların Özbeklerle alakası olmadığını ispatlamaya çalışıyorlar (Bâqiy, 1998: 31). Buradan anlaşılmalıdır ki N. Bâqiy, Lakayları Özbek boylarından biri olarak kabul etmektedir.

1991 yılında Tacikistan'ın Duşanbe şehri sınırına yakın Köktaş'ta Özbekçe yayımlanan *Laqay Âvâzi* isimli mecmuanın 2. sayısında yer alan "Biz Özbeğiz!" başlıklı makalede Lakaylar kendilerinin Özbek olduklarını ifade etmektedirler:

"Laqayların diyalekti bütün Özbek boyları için anlaşılır. Laqaylar da başka Özbek boylarının dilini iyi anlarlar. Elbette, diyalektin kendine özgü söz varlığı var. Ancak bu diyalekte Nevai'nin ölümsüz eserleri var. Bu diyalekte çağdaş Özbek Türkçesinde kullanılmayan öz Türkçe sözler de var. Laqayların sözlü edebiyat ürünleri Özbeklerin sözlü edebiyat ürünlerine tamamen benzerdir. Laqayların yaşadıkları yerlerdeki yer isimlerinin çoğu Fergana ve Zereşan vadisinde, Yedisu'da karşılaşılan yer isimleriyle aynıdır. Mesela Köktâş, Nârin, Yetimtâv, Yâvân, Takasakirdi, Qaynar, Âkcar ve benzeri. Bu benzerlikler de Laqayların Özbeklere mensup olduğunu ispatlıyor. Neticede hepimiz bir Özbeğiz!"<sup>4</sup>

Karmışeva, kendi araştırmalarında Lakayların köklerinin Güney Sibirya ve Yedisu etnik çevresi ile bağlantılı olduğunu gözlemlemiştir. O, Lakayların Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Tuvalılar, Hakaslar, Altaylılar vs. Türk kökenli halklarla olan akrabalığını boy isimlerinden yola çıkarak ispatlamıştır. Deşt-i Kıpçak'tan gelen Göçebe Özbeklere kıyasla Lakayların dili, kemik yapısı, yaşam tarzları Kataganlara daha yakındır (Karmışeva, 1952: 26-27).

Karatayev'e göre ise Kırgızlar ile Lakayların etnik benzerlikleri sadece boy, uruğ, yer-su adlarında değil, geleneksel kültür örneklerinde, folklorlerinde de mevcuttur. Lakayların yaşam tarzları, maddi kültürü, gelenek-görenekleri Kırgızlara, Deşt-i Kıpçak'tan gelen konar-göçerlere benziyor (Karatayev, 2016: 113).

N. Nazarov'a göre Lakaylar, Kıpçak dilinde konuşan Özbeklerdir (TTD II B 2016: 41). Ancak Nazarov, *Egemen Qazaqstan* isimli gazetenin internet sayfasında yayımlanan "Lakaylar degen kimder?" başlıklı makalede

4 Alimov, A., Coraqlulov, A. (1991), "Biz – Özbeğimiz!", *Laqay Âvâzi*, Sayı 2, s. 4, Köktaş/Duşanbe.

lesinde Lakaylar ile Kazaklar arasında etnogenetik bir yakınlık olduğunu da belirtiyor. Nasriddin Nazarov, bugüne kadar Lakay etnoniminin kökeni ve anlamı hakkında açık ve net bir bilgi olmadığını ancak Lakaylar şeceresinde karşılaştığı Kazak milletine benzer etnonimlerin Lakaylar tarihi hakkında tahmin yürütmeye imkân sağladığını belirtiyor. Kazaklarda “Alakay Batır” isimli bir destanın var olduğunu duyduğunu ve 2006 yılında K. Sattarov’un Almatı’da basılan *Kazakların Kahramanlık Destanları* isimli eserine ulaşmış, bu eserin içinde “Alakay Batır” destanını bulduğunu ifade ediyor. Böylece Lakayların kökeni hakkında değerli bilgilere ulaştığını belirtiyor. Alakay Batır’ın Lakayların atası olduğunu ve Kazaklardaki kız kaçırma geleneğinin Alakay Batırla başladığını ifade ediyor.<sup>5</sup>

Yüceoral’a göre Lakaylar, Tacikistan Özbeklerindedir (TTD I 2016: 264).

### Lakayların Tarihi

Lakaylar 13. asırdan itibaren günümüz Tacikistan’ının merkezi bölgelerinde, Özbekistan’ın güneyinde ve bazı grupları Afganistan’ın kuzeyindeki sınır bölgelerinde yaşamaktadır (Karatayev, 2003: 94-99). XVII-XVIII. asırlardan itibaren Lakayların Jideli Baysın<sup>6</sup> (bugünkü Duşanbe, Kurgantepe ve Kulâb şehirleri arasındaki yer) ve Güney Buhara taraflarını yurt tuttuğu düşünülüyor. Bugün Özbekistan’ın güneyindeki Surhanderya (Özb. Surxândaryâ) vilayetinde Baysun (Özb. Bâysun) isimli bir yer vardır. Buhara Emirliği Dönemi’nde Doğu Buhara’da Baysun Beyliği (Özb. Bâysun Bekligi), Hisar Beyliği (Özb. Hisâr Bekligi), Balcuvan Beyliği (Özb. Balcuvañ Bekligi), Kurgantepe Beyliği (Özb. Qurğântepa Bekligi) ve Kabadiyan Beyliği (Özb. Qabâdiyân Bekligi) bulunmaktaydı. Lakaylar, Hisar ve Balcuvan Beyliklerine tabi olmuşlardır. Baysun ile Lakayların bir ilgisi yoktur. XVIII-XIX. asırlarda Lakaylar Maveraünnehir bölgesinde hayvancılıkla uğraşmışlardır. Kendilerine büyük yaylalar tahsis edilmiştir. İsyana kadar Lakaylar Buhara Emirliğine bağlı olmuşlardır. 1920’li yıllarda Lakaylar da bağımsızlık hareketlerine katılmışlardır. Fakat diğer etnik gruplar gibi Lakaylar da sürgüne uğramışlardır. İbrahim Lakay (Lakayların Aksarı boyundandır) (Özb. Muhammad İbrâhimbek Laqay), 1921-1931 yılları arasındaki Bolşeviklere karşı çıkan isyanda Lakaylara öncülük etmiştir. “İbrahim Laqay kısa zaman içinde 10.000’den fazla asker toplayıp Kulâb, Balcuvan, Karategin, Darbaz, Hisar bölgelerini Bolşeviklerin elinden almıştır. M. İbrahim sözü edilen yerleri ele geçirmesine rağmen

5 Nazarov, Nasriddin, “Laqaylar degen kimder?”, <https://egemen.kz/article/113213-laqaylar-degen-kimder> [01.06.2019].

6 Kazak jırav ve akınlarının eserlerinde de Jideli-Baysın yer ismine rastlanmaktadır. Bu yer, Toharistan olarak da bilinmektedir. “Aqtaban şubırındı” hadisesine kadar Kazaklar yazın Jideli-Baysın’da ömür sürmüşlerdir. Kışın ise jırav ve akınlarda da rastlanan Sarı Arka’da yaşamışlardır.



Bolşevikler hem sayı bakımından hem de savaş tekniği bakımından üstün oldukları için Lakaylar 1926 yılının yazında Afganistan'a göç etmişlerdir.<sup>7</sup> N. Bâqiy'in verdiği bilgilere göre İbrahim Lakay yönetimindeki askerlerin hücumlarına karşı çıkamayan Hisar vadisindeki Bolşevikler 15 Ağustos 1921 tarihinde Doğu Buhara sınırlarını tamamen terk ederler. 22 Eylül günü Kurgantepe şehri askerlerin eline geçer. Eylül ayının sonlarında askerler safına Enver Paşa da katılır. O, Doğu Buhara'da faaliyet gösteren bütün silahlı kuvvetlerin komutanlarının katıldığı toplantıda büyük başkumandan seçilir. Bu olay Köktaş'ta 1922 yılının şubat ayında gerçekleşir. İbrahim Lakay ise Büyük Başkumandanın yardımcısı olur. Ancak Enver Paşa ile onun yardımcısı İbrahim Lakay arasındaki ilişkiler zaman zaman bozulur. Bunun birçok sebebi var.

Bu sebeplerden biri Afganistan'da yönetimin tekrar kendisine verilmesini bekleyen Emir Alimhan'ın İbrahim Laqay'a gizli olarak "Hakimiyeti tamamen Enver Paşa'ya vermeyin. Eğer o Buhara'yı kafirlerden kurtarırsa kendisini padişah olarak ilan edecek. Onun için Laqaylardan oluşan kuvvetler sadece sana itaat etsin, Enver Paşa'dan hakimiyeti almak gerekirse sadakatli askerlerin sana itaat etmesi lazım" gibi cümleler içeren mektuplar göndermesidir (Bâqiy 1998: 99-100).

Bu ve buna benzer sebeplerle Enver Paşa ile İbrahim Lakay arasındaki münasebetler bozulmuştur. "Bundan bir yıl kadar sonra Enver Paşa Bal-cucvan'da Rus güçleri tarafından şehit edildi. Paşa'nın ölümü Basmacılar arasında büyük bir üzüntü ve şaşkınlık yarattı ise de hareket devam etti" (Kanlıdere, 2013: 198). 1929 yılının baharında Afganistan'daki beyliğin başına Amanullah'tan sonra Beçe-i Sakâ geldi ve İbrahimbek Afganistan'ın güneyine göçüp önce Tacik Padişah Beçe-i Sakâ'nın (Habibullah Kelekânî) hükümdarlığını güçlendirmesi için çalışmalarda bulundu, ancak daha sonra Beçe-i Sakâ'ya karşı güneydeki Türkmenlerin manevi önderi Halife-i Kızılayak'ın (Muhammed Abid Nazar) desteğini istedi. Kaynaklara göre bu zat, İbrahim Lakay'ı desteklemiştir. O sıralarda Afgan Beyliği Nadir Şah'ın eline geçti. Nadir Şah'ın askerleri Büyük Britanya'dan yardım alınca İbrahim Lakay'ın askerleri Amuderya'nın Tacikistan sınırına yerleşmeye başladı. İbrahim Lakay, 1931 yılının baharında Bolşeviklere esir düştü. Daha sonra Duşanbe'den Taşkent'e getirildi ve 1932 yılında öldürüldü (Bâqiy, 1998: 112-114). Lakaylarla ilgili belgelerin önemli bir kısmı Bolşevikler tarafından yok edildiği için Lakayların kökeni ve tarihi hakkında objektif bilgilere ulaşmak zor olmuştur.

Dünyanın altıda birlik bir bölümünde sosyalizm tamamen üstün olup birinci beş yıllık (1927-32) plan dört yılda gerçekleştirildikten sonra da

7 Nazarov, Nasriddin, "Laqaylar degen kimder?", <https://egemen.kz/article/113213-laqaylar-degen-kimder> [01.06.2019].

Lakaylar bütün gayretleriyle Sovyet hükûmetine karşı mücadeleyi devam ettirirler. Bu konuyla ilgili olarak Moskova'dan gönderilen alimler sovyet ideolojisi için çalışmaya başlarlar. İlmî çalışmaların ilk karşılığı olarak Lyutko isimli kişinin *Basmaçestvo v Lokaye* isimli kitabı 1929 yılında Moskova-Leningrad şehirlerinde matbaadan çıkar. Bu kitapta Lakaylar asi ve savaşçı bir topluluk olarak gösterilirler. Lyutko, tezini desteklemek için Cengiz Han'ın Lakay isimli bir komutanı olduğunu, savaşçılık kabiliyetleri devam eden Lakayların atlara özel ilgi gösterdiklerini ve Lakaylarda başlık parası dışında damadın kaynatasına kılıç ya da silah hediye ettiğini belirtiyor (Bâqiy 1998: 24)

Ancak N. Bakiy, yazılanların mantıksız ve tutarsız olduğunu dile getiriyor. Lakayların Moğollardan türediği fikrine katılmıyor (Bâqiy, 1998: 25).

### Lakay Boyları

B. H. Karmışeva, 155 Lakay boyunun ismini verdiği çalışmasında bu boy isimlerinden 69'unun başka göçebelerde karşılaştığını yazıyor (Karmışeva, 1976: 232). Bu 69 boy isminden 38'i Kazaklarda da görülmektedir. Bununla birlikte O. Karatayev tarafından Kırgızların ve Lakayların uruğ isimleri arasındaki bağları gösteren 70'ten fazla benzer uruğ adı tespit edilmiştir (Karatayev, 2016: 109). Lakayların köklerinin Güney Sibirya etnik çevresine kadar uzanması; onların Karluk, Kazak, Batı Sibirya halkları, özellikle Kazakların Orta Cüzü ile akraba olduğunu gösterir (Karmışeva, 1952: 17-19). Damgaları kullanmak bütün Türk halklarına özgü bir gelenek olarak bilinmektedir. Damgası olmayan halk millet olarak kabul edilmezdi. Araştırmalara göre Lakayların damgalarına benzer damgalara Kazakların Alşı; Türkmelerin Yomud, Teke; Karakalpakların Kenagas, Özbeklerin Qipçaq, Qangli gibi boylarında da karşılaşılmaktadır (Bâqiy, 1998: 28).

Lakay etnik grubu Esenhoca, Badrahli, Bayram ve Törtâul gibi dört büyük boylar birliğinden mürekkeptir. 1920'li yıllara kadar Buhara emirliğinin Hisar beyliğinde yaşayan Lakayların Esenhoca ve Badrahli kavmi Hisar Lakayları (günümüzde bu etnik terim kullanılmaktadır), Balcuvan beyliğinde yaşayan Lakayların Bayram ve Törtâul kavmi Balcuvan Lakayları (günümüzde Kulâb Lakayları) olarak adlandırılmaktadır.

Esenhoca boyu Kurdek, Narın, Aksarı, Otarçı, Özden, Tuyâçi, Kulbaççe, Mirzağul, Âltmış, Malış, Kuntuv, Kulumbet gibi sülalelerden; Badrahli boyu Kızılbay, Kelekey, Parça, Cunus, Katte Mergen, Kiççi Mergen gibi sülalelerden; Bayram boyu Tört Ata, Şakey, Davet, Çegene gibi sülalelerden; Törtâul boyu ise Üçuvul, Süyündük, Burunduk, Çal ve Köse gibi

sülalalardan ibarettir. Bu kabilelerin sayısının 160'tan fazla olduğu düşünülmektedir.

## Lakay Diyalektinin Özellikleri

### 1. Genel Türkçe Kelime Başı /y-/ Sesinin Durumu:

Bu ses Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Nogaycada /y-/ (Tekin, 2003: 114); Karakalpakçada /c-/ (Tekin 2003: 110) ve Kazakçada /j-/ (Tekin, 2003: 108); Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise /y-/dir. Genel Türkçedeki kelime başı /y-/ler Lakay diyalektinde /c-/ye tekabül eder: calangaç “çıplak” (Nazarov, 2010: 105), catuv “yatmak” (Nazarov, 2010: 115), cedi “bir şey yemek (geçmiş zaman)” (Nazarov, 2010: 118), cetti “yedi” (TTD II B 2016: 43), jiyirma “yirmi” (TTD II B 2016: 43) vb.

### 2. Genel Türkçe /ç/ Sesinin Durumu:

Bu ses Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Nogaycada /ş/ (Tekin, 2003: 114); Karakalpakçada /ş/ (Çağatay, 1972: 139) ve Kazakçada /ş/ (Tekin, 2003: 108); Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise /ç/ dir. Genel Türkçede kelime başı, kelime içi ve kelime sonundaki /ç/ler Lakay diyalektinde /ç/ye tekabül eder: çapan “çapan” (Nazarov, 2010: 285), çaptiruv “koşturmak” (Nazarov, 2010: 286), çeçen “söz ustası” (Nazarov, 2010: 292), monça “hamam” (Nazarov 2010: 193), jalangaç “çıplak” (Nazarov, 2010: 105) vb.

### 3. Genel Türkçe /ş/ Sesinin Durumu:

Bu ses Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Nogaycada /s/ (Tekin, 2003: 114); Karakalpakçada /s/ (Çağatay, 1972: 139) ve Kazakçada /s/ (Tekin, 2003: 108); Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise /ş/ dir. Genel Türkçe kelime başı, kelime içi ve kelime sonundaki /ş/ler Lakay diyalektinde /ş/ye tekabül eder: şaylav “doğru yapmak” (Nazarov, 2010: 303), şuytip “öyle yaparak” (Nazarov, 2010: 309); (v)o’şek “dedikodu” (Nazarov, 2010: 70); yemçekdeş “bir anadan doğan kardeşler” (Nazarov, 2010: 93) vb.

### 4. /ag/, /agu/, /eg/, /egü/ Ses Gruplarının Durumu:

Bu ses gruplarındaki ön ve arka damak /g/leri Nogaycada /w/ (Çağatay, 1972: 103); Karakalpakçada /w/ (Çağatay, 1972: 138) ve Kazakçada /w/ ye (Çağatay, 1972: 150) tekabül ederken Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede korunur (Tekin, 2003: 133). Lakay diyalektinde ise Kıpçak grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi /w/ye tekabül eder: bavur (Nazarov, 2010: 36), (v)otav (Nazarov, 2010: 65), tav “dağ” (Nazarov, 2010: 239) vb.

### 5. Sayı İsimlerinin Durumu:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçanın sayı isimlerinde ikizleşme görülmezken Özbekçede bazı sayılarda ikizleşme olayı görülmektedir (Çağatay, 1972: 41). Aynı durum Lakay diyalekti için de geçerlidir: cetti, tokkiz (TDT II B 2016: 43).

### 6. Damak ve Dudak Uyumu:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçada damak uyumu tamdır ancak dudak uyumu tam değildir. Yani Kazakçada ilk hecede yuvarlak ünlü bulunan kelimeler sonraki hecelerde umumiyetle düz ünlüdür. Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise damak ve dudak uyumunun geniş ölçüde bozulduğu görülür (Tekin, 2003: 134). Lakay diyalektinde ise Özbekçede olduğu gibi damak uyumu olmamakla birlikte dudak uyumu kısmen de olsa vardır: aççi “acı” (Nazarov, 2010: 29), baldır “baldır” (Nazarov, 2010: 39), cabişuv “yapışmak” (Nazarov, 2010: 99), kuyev “damat” (Nazarov, 2010: 169), suyunçi (Nazarov, 2010: 236), tuyunçek (Nazarov, 2010: 261), uzunkuyruk (Nazarov, 2010: 269), unguluv (Nazarov, 2010: 273) vb.

### 7. Üçüncü Kişi İyelik Ekinden Sonra Zamir n’sinin Durumu:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçada üçüncü kişi iyelik eki almış bir isme hâl eki eklenirse arada bir zamir n’si türer. Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise üçüncü kişi iyelik ekinden sonra beliren zamir n’sinin düştüğü görülür (Tekin, 2003: 134). Lakay diyalektinde de Özbekçede olduğu gibi zamir n’sinin düştüğü görülmektedir: kisesiden “kesesinden” (TTD II B 2016: 43), artidan “arkasından” (TTD II B 2016: 43), baldızıga “baldızına” (TTD II B 2016: 47), biykesige (TTD II B: 2016: 47) vb.

### 8. Hâl Eki Almış Kişi Zamirlerinin Durumu:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Nogaycada şahıs zamirlerinin yönelme hâli ile çekimlenmiş şekilleri maga, saga, oga (Çağatay, 1972: 104); Karakalpakçada ve Kazakçada magan, sagan, ogan (Çağatay, 1972: 139) biçimindedir. Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise men’ge, sen’ge, un’ga biçimindedir (Çağatay, 1972: 41). Lakay diyalektinde ise manga, sanga, vonga/voga (TTD II B 2016: 43) biçimlerinde çekimlendiği görülür.

Üçüncü teklik şahıs zamirinin ayrılma hâli ile çekimlenmiş biçiminde ise üç farklı çekim görülür: vonnan, vondan, vodan (TTD II B 2016: 43). Buradan anlaşılmaktadır ki zamirlerin hâl ekleriyle çekiminin bir standardı

yoktur ve çekim Lakayları oluşturan boyların ağız özelliklerine göre değişebilmektedir.

### 9. İlgi Hâli:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçada ilgi hâli “n, ñ, m, ünsüzleri ve ünlülerle biten isimlere +nİñ; l, r, w, y, z ünsüzleriyle biten isimlere +dİñ; tonsuz isimlerle biten isimlere ise +tİn eki getirilerek kurulur (Koç, 2004: 203). Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise ilgi hâli daima +ning ekiyle kurulur. Lakay diyalektinde ise Kazakçada olduğu gibidir: at+ting cemi “atın yemi” (Nazarov, 2010: 27), çeçem+ning (TTD II B 2016: 47), volar+ding “onların” (TTD II B 2016: 43).

### 10. Belirtme Hâli:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçada belirtme hâl ekleri; ünlüyle biten isimlerden sonra +nI; m, n, ñ, l, r, v, y, z ünsüzleriyle biten isimlerden sonra +dI; tonsuz ünsüzlerle biten isimlerden sonra ise +tI’dır (Koç, 2004: 204). Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise +ni’dır. Lakay diyalektinde ise Kazakçada olduğu gibidir: puldi “parayı” (TTD II B 2016: 44), jüzümdi “üzümü” (TTD II B 2016: 43), volardi “onları” (TTD II B 2016: 43).

### 11. Vasıta Hâli:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçanın vasıta hâli ekleri ünlüyle veya tonlu z dışındaki tonlu ünsüzlerle biten isimlerden sonra +men, +menen; z ünsüzüyle biten isimlerden sonra +ben, +benen; tonsuz ünsüzlerle biten isimlerden sonra ise +pen ve +penen’dır (Koç, 2004: 206). Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise vasıta durumu bilan edatı ile kurulmaktadır. Lakay diyalektinde ise Kazakçada olduğu gibidir: cerler+men “yerlerle” (TTD II B 2016: 46).

### 12. İsim-fiil Ekinin Durumu:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçada isim-fiil eki -(U)w’dur (Koç, 2004: 312). Karluk grubu Türk lehçelerinden Özbekçede ise bu görevi -moq ve -ş ekleri üstlenmektedir (Çağatay, 1972: 42). Lakay diyalektinde ise Kazakçada olduğu gibi -(U)v kullanılır: anggaruv “anlamak” (Nazarov, 2010: 20), ayaqlanuv “malın yeni doğan yavrusunun yürümeye başlaması” (Nazarov, 2010: 32), buguluv “eğilmek, bükülmek” (Nazarov, 2010: 58), yenggizuv, endiruv “indirmek” (Nazarov, 2010: 93) vb.

### 13. Kelime Başı e ve o/ö Ünlülerinin Durumu:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazakçada e ve o/ö ünlüleri kelime başında telaffuz edilirken kendinden önce belli belirsiz bir v sesi işitilir. Aynı durum Lakay diyalekti için de söz konusudur: yel “el, halk” (Nazarov, 2010: 92), yemçekdeş “bir anadan doğan kardeşler” (Nazarov, 2010: 93), voyil-/oyil- “oyulmak” (Nazarov, 2010: 62), voyik/oyik “oyuk” (Nazarov, 2010: 62), vomiravli /omiravli “geniş göğüslü” (Nazarov, 2010: 63).

#### Lakay Diyalektinin Söz Varlığı

Lakay diyalektinin söz varlığının esasını Türkçe kökenli kelimeler oluşturmakla birlikte çok sayıda Farsça alıntı kelimenin olduğu da belirlenmiştir. Aşağıdaki tablo, Nasriddin Nazarov tarafından hazırlanan *Laqaylar: Diyalektoloji ve Deyimler* isimli çalışmasında yer alan söz varlığı temelinde; “A” maddesi esas alınarak hazırlanmıştır. Sadece “A” maddesinin esas alınmasındaki amaç makalenin sınırlarını aşmamak ve Lakay diyalekti üzerine çalışmak isteyenlere bir fikir verebilmek içindir. Bu bölümde Lakay diyalektinin söz varlığı Kazakça ve Özbekçenin söz varlığı ile karşılaştırılmıştır. Kazakçanın söz varlığı için *Kazak Dilinin İzahlı Sözlüğü*; Özbekçenin söz varlığı için ise *Özbek Dilinin İzahlı Sözlüğü* kullanılmıştır.

Tablo 1: Lakay Diyalekti, Kazakça ve Özbekçenin Karşılaştırmalı Söz Varlığı

Lakay Diyalekti	Kazakça	Özbekçe
abayla- (LDF 2010: 6)	abayla- (KTTS 2008: 11)	avayla- (UTİL I 1981: 23)
abjil (LDF 2010: 6)	-	abjir (UTİL I 1981: 21)
abisin (LDF 2010: 7)	abısın (KTTS 2008: 12)	âvsin (UTİL I 1981: 519)
avlaq (LDF 2010: 8)	avlaq (KTTS 2008: 71)	âvlâq (UTİL I 1981: 518)
avma (LDF 2010: 8)	-	âğma (UTİL I 1981: 563)
avruv (LDF 2010: 8)	awruv (KTTS 2008: 71)	âğriq (UTİL I 1981: 564)
avsul (LDF 2010: 8)	awsıl (KTTS 2008: 71)	ösal (UTİL II 1981: 515)
av- (LDF 2010: 8)	aw- (KTTS 2008: 70)	âğ- (UTİL I 1981: 563)
avul (LDF 2010: 9)	awıl (KTTS 2008: 73)	âvul (UTİL I 1981: 519)
avurayaq (LDF 2010: 9)	-	âğir âyâq (UTİL I 1981: 563)
avursin- (LDF 2010: 9)	awırsın- (KTTS 2008: 74)	âğirsin- (UTİL I 1981: 563)
ada bol- (LDF 2010: 9)	ada bol- (KTTS 2008: 17)	adâ bol- (UTİL I 1981: 27)
adaq <sup>8</sup> (LDF 2010: 9)	ayaq (KTTS 2008: 79)	âdâq (UTİL I 1981: 522)
azip-toz- (LDF 2010: 10)	azıp-toz- (KTTS 2008: 21)	âzib-toz- (UTİL I 1981: 524)
azgana (LDF 2010: 10)	azgana (KTTS 2008: 20)	âzgina (UTİL I 1981: 524)

8 “bir şeyin sonu” anlamında.

Lakay Diyalekti	Kazakça	Özbekçe
aytuvli (LDF 2010: 14)	aytuwlı (KTTS 2008: 27)	aytuvli (UTİL 1981: 35)
ayuv (LDF 2010: 14)	ayuw (KTTS 2008: 78)	ayiq (UTİL I 1981: 32)
alangla- (LDF 2010: 15)	alañda- (KTTS 2008: 38)	alangla- (UTİL I 1981: 38)
alarman (LDF 2010: 15)	alarman (KTTS 2008: 38)	âlarmân (UTİL I 1981: 530)
anav-minav (LDF 2010: 19)	anaw-mınaw (KTTS 2008: 46)	ana-mana (UTİL I 1981: 45)
angla- (LDF 2010: 20)	-	angla- (UTİL I 1981: 46)
anggar- (LDF 2010: 20)	añgar- (KTTS 2008: 48)	-
apper- (LDF 2010: 21)	äper- (KTS 2008: 90)	âlip ber- (UTİL I 1981: ?)
ardaqla- (LDF 2010: 22)	ardaqta- (KTTS 2008: 54)	ardâqla- (UTİL I 1981: 52)
aruvla- (LDF 2010: 22)	aruwla- (KTTS 2008: 58)	-
arqala- (LDF 2010: 23)	arqala- (KTTS 2008: 55)	ârqala- (UTİL I 1981: 544)
asav (LDF 2010: 24)	asaw (KTTS 2008: 60)	asâv (UTİL I 1981: 58)
ata maken (LDF 2010: 26)	ata meken (KTTS 2008: 66)	-
attaş (LDF 2010: 27)	attas (KTTS 2008: 69)	adaş (UTİL I 1981: ?)

Söz varlığı üzerine yapılan karşılaştırmada kelimelerin fonetik olarak Kazakçaya yakınlığı dikkat çekmektedir. Lakay diyalektinde ve Kazakça-da olup Özbekçede olmayan ya da Lakay diyalektinde ve Özbekçede olup Kazakçada olmayan kelimelerin sayısı ise birbirine yakındır.

## Sonuç

Uluslararası Türk Akademisi ve Ahmet Yesevi Üniversitesi işbirliğinde hazırlanan dört ciltlik *Tehlikedeki Türk Dilleri* isimli çalışmanın birinci cildinde Lakay diyalektinin Kazak Türkçesine yakın ancak Kazakçanın temel özelliklerine sahip olmayan, kısmen Özbekçe etkisinde bir dil olduğu ifade edilmiştir. Makalemizin “Lakay Diyalektinin Özellikleri” başlığını taşıyan bölümünde Lakay diyalektinin bazı fonetik ve morfolojik hususiyetleri itibarıyla Kıpçak grubu Türk dillerine yaklaştığını (bu grubun içerisinde de en çok Kazakçaya yakın olduğunu) bazı özellikleri itibarıyla da Özbekçeye yaklaştığını tespit ettik. Genel Türkçe kelime başı /y-/lerin Lakay diyalektinde /c-/ye tekabül etmesi, /ag(u)/, /eg(ü)/ ses gruplarının Kıpçak grubu Türk dillerinde olduğu gibi /w/ye tekabül etmesi, isim-fiil ekinin Kazakçada olduğu gibi kullanılması, hâl eklerinin Kazakçada olduğu gibi fonetik varyantlarının bulunması vb. özellikler bu diyalekti Kazakçaya yaklaştırmaktadır.

Bu nedenle biz Lakay diyalektinin Kazakça ve Özbekçe arasında bir köprü vazifesi gördüğü kanaatindeyiz ve Lakay diyalektinin de içinde bulunduğu yeni bir dil tasnifi yapmak gerektiği inancındayız.

## Kaynakça

- Alimov, A., Coraqlulov, A. (1991). “Biz – Özbekimiz!”. *Laqay Ávâzi*, 2, 4, Köktaş/Duşanbe.
- A. Kanlıdere vd. (2013). *Orta Asya Türk Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1285.
- Çağatay, S. (1972). *Türk Lehçeleri Örnekleri II*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Januzaqov, T. (2008). *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Dayk-Press.
- Karatayev, O. (2016). “Kırgızlar ve Laqayların Etnik İlişkileri”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7, 104-117.
- Karmışeva, B. H. (1952). “K Voprosu o Proyishojdenii Lokaytsev”. *Sovetskaya Etnografiya*, 4, 11-19.
- Karmışeva, B. H. (1976). *Oçerki Etničeskoj İstorii Yujnh Rayonov Tadjikistana i Uzbekistana*. Moskova: Akademi Nauk.
- K. Koç vd. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Lyutko, F. İ. (1929). *Basmaçestvo v Lokaye*. Moskova-Leningrad.
- Mallitskiy, N. G. (1929). *Uçebnoye posobiye po geografii Tadjikistana*. Taşkent.
- Nazarov, N. (2010). *Laqaylar: Diyalektologiya va Frazzeologiya*. Taşkent.
- Pankov, A. V. (1929). *K İstorii Torgovli Sredney Azii s Rossiyej v 1675-1725 gg. Torgovliya s Buharoy*. Taşkent: İzvestiya Sredytazyatskogo Geografičeskogo obşestva.
- S. Eker vd. (2016). *Tehlikedeki Türk Dilleri*. 4 Cilt, Ankara-Astana, Uluslararası Türk Akademisi-Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- S. F. Akâbirov vd. (1981). *Uzbek Tilining İzâhli Lugati*. 2 Cilt, Moskova: Rus Tili Naşriyoti.
- Şafaqov, X. (2012). *Ajdâdlar Xâtirasi*. Duşanbe.
- T. Tekin vd. (2003). *Türk Dilleri -Giriş-*. İstanbul: Yıldız.
- Togan, Z. V. (1942-1947). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi. Cilt I Batı ve Kuzey Türkistan*. İstanbul, Arkadaş, İbrahim Horoz ve Güven Basımevleri.
- <http://n.ziyouz.com/books/publitsistika/Nabijon%20Boqiy.%20Laqaylar.pdf> erişim tarihi: 01.06.2019.
- <https://egemen.kz/article/113213-laqaylar-degen-kimder> erişim tarihi: 01.06.2019.
- <https://hayratuz.wordpress.com/2016/09/29/лақайлар-тўғрисида> erişim tarihi: 01.06.2019.

## Kısaltmalar

- KTTS : *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*, Almatı, 2008, Dayk-Press
- LDF : *Laqaylar: Diyalektologiya va Frazzeologiya*, Taşkent, 2010
- Özb. : Özbekçe
- TTD : *Tehlikedeki Türk Dilleri*, Ankara-Astana, 2016
- UTİL : *Uzbek Tilining İzohli Lugati*, Moskova, 1981, Rus Tili Naşriyoti



## Extended Summary

In this article, the Lakais are introduced and it is argued that their language serves as a bridge between Kazakh and Uzbek languages as a result of comparisons made on the basis of linguistic features and vocabulary.

There were bloody wars with Kai tribe during the Arab raid on Transoxiana before adopting Islam. However, when the Arabs came to these borders for the second time, they realized that the Kai were the protectors of Islam and inviters to dawah. The Arabs were surprised by this situation and said, "These are not Kai". In Arabic, the particle "la" is used in the sense of "no or nonexistent". Rumor has it that the name Lakai comes from La-Kai (Shafaqov, 2012: 92-96).

In his book *Türkili (Turkestan) and Its Recent History*, Z. Velidi Togan gives information about the Uzbek tribes in Afghan Turkestan, referring to the work done by Indian Mir Izzet Ullah, and the name Lakai appears here. Togan also cites the name of the Lakais among the tribes that did not abandon nomadic life in Eastern Bukhara (Togan, 1942: 44). One of the most important studies on the Lakais was made in 1929 and it belongs to F. I. Lyutko: Lyutko, F. İ. (1929), *Basmaçestvo v Lokaye*. Lyutko indicated that the Lakais were warriors and came to Central Asia in the 13th century with the army of Genghis Khan. He claimed that they had a genetic link to the Mongols.

Various claims have been made about the origin of the Lakais. Some of these claims are:

1. Lakais came from the east (presumably from the Tacheng Prefecture today) along with the Karluks (VII-VIII century) to the places where they live today (Karatayev, 2016: 107)

2. Lakais came to Central Asia with the Mongols (XIII. century). In his book *Basmaçestvo v Lokae*, F. I. Lyutko wrote that they were warriors and came to Central Asia with the army of Genghis Khan in the 8th century. (Lyutko, 1929: 28).

3. Lakais came to Transoxiana with the Dasht-i Kipchak Uzbeks (XV-XVI. Century), who migrated from the north of Aral Sea (Golden Horde, Root Horde) to Zarafshan region, under the leadership of Shaybani Khan (Pankov, 1929: 85).

Karamysheva proved the Lakais' kinship with the peoples of Turkic origin such as Kyrgyz, Kazakhs, Uzbeks, Tuvans, Khakas, and Altai by looking at the names of the tribes. Compared to the nomadic Uzbeks coming from Dasht-i Kipchak, the Lakais' language, bone structure and lifestyle are closer to the Qataghani (Karamysheva, 1952: 26-27). According to Karataev, the ethnic similarities of Kyrgyz and Lakais are not only in the names of tribe, dynasty, toponymy, but also in traditions and folklore. (Karataev, 2016: 113). According to N. Nazarov, Lakais are Uzbeks who speak Kipchak language (*TTD II B* 2016: 41).

Since the 13th century, the Lakais have lived in the central regions of modern Tajikistan, south of Uzbekistan, and some groups in the border regions of northern Afghanistan (Karatayev 2003: 94-99). From the 17th and 18th centuries, the Lakais are thought to have internalized Jideli Baysin (the place between today's cities of

Dushanbe, Qurghontepa and Kulob) and South Bukhara as their homeland. In the 1920s, the Lakais also joined the independence movements. Ibrahim Lakai (from the Aksari tribe of the Lakais) (Uzb. Muhammad Ibrâhimbek Lakai) led the Lakais in the rebellion against the Bolsheviks between 1921 and 1931. According to the information given by N. Bâqiy, the Bolsheviks in the Gissar Valley, who could not resist the attacks of the soldiers under Ibrahim Lakai, left the borders of East Bukhara completely on August 15, 1921. On 22 September, the city of Qurghontepa comes into the possession of the soldiers. At the end of September, Enver Pasha joined the soldiers. In the spring of 1931, Ibrahim Lakai was captured by the Bolsheviks. He was later brought to Tashkent from Dushanbe and murdered in 1932 (Bâqiy, 1998: 112-114). Since most of the documents related to the Lakais were destroyed by the Bolsheviks, it was difficult to reach objective information about the origin and history of the Lakais.

In the comparison on vocabulary, the words' phonetic proximity to Kazakh language is remarkable. The number of these words is close to each other. We found that the Lakai dialect is close to the Turkish language of Kipchak group in terms of some phonetic and morphological features (it is closest to Kazakh language in this group) and that it is close to Uzbek language in some aspects. The facts that the words beginning with / y- / sound correspond to / c- / in Lakai dialect, / ag (u) /, / eg (ü) / sound groups correspond to / w / as in Kipchak group Turkish languages, the use of the verbal noun suffix as in Kazakh, the presence of phonetic variants of case suffixes as in Kazakh, etc. make it closer to Kazakh language. Therefore, we believe that Lakai dialect serves as a bridge between Kazakh and Uzbek languages, and we are of the opinion that it is necessary to make a new language classification including Lakai dialect.



*Lakaylar ve Dilleri*

Kiril	Latin	Kiril	Latin
Нн	Nn	Кк	Qq
Оо	Ăă	Ғғ	Ğğ
Пп	Pp	Хх	Hh